

## СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ПІДТРИМКА СІМЕЙ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

*В статті охарактеризовано напрями соціальної підтримки сімей вимушених переселенців. Визначено особливості соціально-педагогічної підтримки таких сімей. Проаналізовано види технологій соціально-педагогічної роботи, що може застосовувати в своїй діяльності соціальний працівник з сім'ями вимушених переселенців. З'ясовано стратегії втручання та описано їх види. Визначено та детально описано етапи роботи соціального працівника з сім'ями вимушених переселенців. Охарактеризовано види соціальної допомоги та соціальної підтримки даної категорії сімей. Зазначено функції соціальних працівників, які працюють з сім'ями внутрішніх переселенців.*

*Ключові слова: внутрішні переселенці, аутріч-робота, соціальна допомога, соціальна підтримка, технології соціально-педагогічної роботи, напрями соціальної підтримки.*

Актуальність даної теми зумовлена подіями, що відбуваються на сході України. На сьогодні є дуже важливим питання соціально-правової допомоги як окремим людям, так і цілим соціальним групам. Війна на сході України є нічим іншим, як наслідком роз'єднання українського народу. Усі сили нашої держави спрямованні на подолання військової агресії, підтримки армії та допомоги сім'ям з дітьми, що є переселенцями через неможливість перебування на територіях ведення бойових дій.

Майже два роки Україна переживає складну соціально-політичну ситуацію. Продовжуються бойові дії в Донецькій і Луганській областях, не зменшується потік біженців з окупованого Криму. Десятки тисяч людей змушені покинути свої домівки і тимчасово переміститися в інші регіони нашої держави. За останніми даними Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) понад 230 тисяч людей стали вимушеними переселенцями. Є сім'ї, що втратили житло, своїх близьких, є поранені. Також, дослідженнями було встановлено, що майже 40% дітей віком 7-12 років та більше половини дітей віком 13-18 років стали безпосередніми свідками подій, що пов'язані з війною. Відповідно - 14% та 13% бачили танки та іншу військову техніку, 13% та 22% бачили бої та сутички, 4% і 15% побиття знайомих людей, 6% та 5% стали свідками погроз застосування зброї. Декілька дітей з опитаних бачили вбитих і поранених. 76% дітей віком 7-12 років та 43% дітей віком 13-18 років відчували страх, коли ставали вищеописаних подій.

Проблемами внутрішніх переселенців, зокрема сімей з дітьми, у соціальному, психологічному, соціально-психологічному та правовому аспектах в Україні займалися такі вчені, як: Н. П. Бочкор, Є. В. Дубровська, О. В. Залеська, О. А. Калашник, Л. Г. Ковальчук, В. М. Бондаровська, О. А. Возіянова, О. П. Григоренко, Т. В. Гуцаленко, І. О. Савенець, Ю. О. Юр, О. Я. Куриленко, Н. А. Максимова та інші.

*Метою статті* - є визначення сутності та особливостей соціально-правової підтримки сімей вимушених переселенців.

Для стабілізації та стійкого розвитку сімей внутрішніх переселенців держава вживає певних заходів, проте все ще не вироблено чіткої системи їхньої соціальної підтримки. Для успішного вирішення проблем, що виникають, необхідні спільні зусилля фахівців у різних галузях діяльності, зокрема професійних соціальних працівників та соціальних педагогів, які володіють спектром технологій, що спрямовані на вирішення соціальних проблем різних категорій клієнтів.

Специфічна робота із сім'ями вимушених переселенців, хоч і є новою для багатьох спеціалістів соціальних служб, проте однозначно вимагає від них відповідального ставлення, високого професіоналізму щодо профілактики наслідків стресів, гострих емоційних станів, переживання горя і втрат, попередження різних проявів міжособистісних конфліктів, насильства в освітньому середовищі, а також чуйності і поваги до кожної особистості.

Основними напрямками діяльності державних соціальних служб в Україні по соціальній підтримці сімей вимушених переселенців сьогодні є:

- 1) соціальний патронаж сімей;
- 2) консультування із соціально-правових питань;
- 3) сприяння в отриманні пільг, допомоги, компенсацій та інших виплат, матеріальної й натуральної допомоги;
- 4) консультування з питань самозабезпечення;
- 5) сприяння у вирішенні питань зайнятості, влаштування на курси перепідготовки тощо.

Соціально-педагогічна робота з цією сім'єю є діяльністю соціальних служб з надання соціально-побутових, соціально-медичних, психолого-педагогічних, соціально-правових послуг та матеріальної допомоги, проведення соціальної адаптації й реабілітації. Виходячи з вище сказаного, соціальний працівник покликаний виконувати наступні функції:

- 1) соціально-психолого-педагогічну (психолого-педагогічна освіта членів сім'ї, надання невідкладної психологічної допомоги, профілактична підтримка й патронаж);
- 2) діагностичну (вивчення особливостей сім'ї, виявлення її потенціалів);
- 3) охоронно-захисну (правова підтримка сім'ї, забезпечення її соціальних гарантій, створення умов для реалізації її прав і свобод);
- 4) організаційно-комунікативну (організація спілкування, ініціація спільної діяльності, спільного дозвілля, творчості);
- 5) прогностичну (моделювання ситуацій і розробка певних програм адресної допомоги);
- 6) координаційну (установлення й підтримка об'єднання зусиль департаментів допомоги сім'ї й дитинству, соціальної допомоги населенню, відділів сімейного неблагополуччя органів внутрішніх справ, соціальних педагогів освітніх установ, реабілітаційних центрів і служб, міграційної служби).

Соціально-педагогічна робота із сім'ями вимушених переселенців здійснюється через певні технології, а саме:

1) технологію соціального захисту сім'ї – багаторівневої системи, переважно державних заходів із забезпечення мінімальних соціальних гарантій, прав, пільг і свобод сім'ї, яка нормально функціонує, у ситуації ризику на користь гармонійного розвитку родини, особистості й суспільства;

2) технології соціальної підтримки сім'ї – це частина (форма) сімейної політики, метою якої є надання допомоги родинам у подоланні різного роду стресових ситуацій, у вирішенні проблем, що виникають в їх житті, з якими сім'ї не можуть впоратися самі, за рахунок своїх внутрішніх ресурсів; вона передбачає формальну й неформальну діяльність та взаємини фахівців з сім'ями, які опинилися у скрутних обставинах, різні форми допомоги (моральну, психолого-педагогічну, матеріальну й фізичну), медичне страхування, соціальне співчуття та єдність тощо [4].

У роботі з внутрішньо переміщеними сім'ями соціальні працівники застосовують різні стратегії втручання. За тривалістю їх можна умовно поділити на:

1) короткострокові (кризове втручання, аутріч-робота, орієнтована на завдання модель соціальної роботи);

2) довгострокові, орієнтовані на системно-екологічну модель соціальної роботи, в основі яких перебувають концепція «людина в оточенні» та концепція «економічної спроможності» [1].

У кризовому втручанні виділяють такі техніки підтримки: надання інформації та інструкцій (куди звертатися, де і яку допомогу можна отримати, як використовувати техніки відновлення тощо); використання малюнків, буклетів та інших засобів комунікації (дорожні карти, брошури, Інтернет); визначення можливої підтримки з боку інших людей; вербалізація емоційних станів; допомога клієнтові у визначенні можливих дій та стратегій поведінки; надання достатнього часу; використання рефлексії; визначення проблеми такою, що є складною і не має розв'язання; досягнення домовленостей щодо порядку подальшої роботи; постійний перегляд процесу роботи.

Варто зауважити, що при використанні кризового втручання соціальний працівник не впливає на саму кризу чи психотравмуючу подію, а працює лише з її наслідками. Під час кризового втручання соціальні працівники займають директивну позицію і беруть відповідальність на себе.

Аутріч-робота передбачає надання послуги соціальним працівником за межами соціального закладу, у місцях розташування внутрішньо переміщених осіб. К. Лай та Б. Толіашвіллі визначають її як «мобільні інтервенції». Аутріч-працівники надають послуги у місцях компактного проживання цих сімей (таборах тощо).

Орієнтована на завдання модель ґрунтується на тактиці «маленьких кроків», коли поступово виконуються певні завдання із відновлення соціального функціонування людини. Ці завдання визначаються під час зустрічі людини (родини) із соціальним працівником і виконуються поступово між зустрічами.

Довгострокові стратегії втручання виходять із того, що допомога сім'ям, що є внутрішньо переміщеними, має бути багаторівневою (індивідуальна допомога, зв'язок з громадою і представництво інтересів, участь у колективних політичних

діях) та орієнтованою на відновлення зв'язків між людиною і соціальними системами, побудову місцевих систем підтримки, залучення ресурсів громади, зокрема волонтерів, до допомоги людям, які опинилися за межами звичного середовища і відносин.

На різних етапах надання допомоги можуть бути залучені різні спеціалісти та волонтери, які взаємодіють з внутрішньо переміщеною особою або сім'єю з дітьми. До допомоги при потребі можуть залучатися психологи, юристи, соціальні працівники, медики – залежно від потреб у кожному окремому випадку. Тому існують етапи роботи з сім'ями вимушених переселенців:

Перший етап - це етап виявлення. Спеціалісту необхідно виявити дитину, її батьків, які потребують психологічної і соціальної допомоги, як правило, це може бути спеціаліст, що співпрацює з ними. При цьому важливими є участь соціальних працівників, волонтерів, лікарів, психологів, які допомагають сім'ї, консультують, підтримують, надають різні види послуг. У виявленні незареєстрованих переміщених осіб особлива роль належить педагогічним працівникам навчальних закладів, які відвідують переміщені діти. Саме педагоги мають можливість найбільш тісно спілкуватися, взаємодіяти з дитиною, спостерігати за її поведінкою, успіхами та проблемами, а подекуди - і формувати готовність сім'ї до отримання фахової допомоги [2].

Другим важливим етапом - є оцінка потреб та поточної ситуації. Оцінка потреб клієнта – стандартний етап надання допомоги. Надзвичайно важливо залучати клієнта до процесу оцінки. Якщо соціальний працівник чи інший фахівець, який буде проводити оцінку потреб, робитиме це без участі клієнта – скоріше за все в результаті замість реальних потреб клієнта отримаємо перелік потреб самого спеціаліста, які він нав'язуватиме клієнтові.

Також доцільно з'ясувати і ті обставини, які заважають клієнтові зараз задовольнити ці потреби. Не варто робити на них особливий акцент, але проговорити їх важливо. Не рекомендується називати ці обставини проблемами.

Особі, яка перебуває під дією стресу, може бути важко сформулювати свої потреби. Тому фахівцю необхідно обережно, не нав'язуючи власну думку, відкритими запитаннями допомогти особі сформулювати власні потреби. Записувати їх слід спершу в такому порядку, як вони виникають у клієнта. А вже потім (разом з клієнтом) розставити в порядку важливості їх на нагальні (базові) та ненагальні, тобто ті, задоволення яких можна трохи відкласти в часі. В ході даної оцінки можна використовувати як схему піраміду Маслоу. На основі результатів оцінки потреб можна починати планування подальшої роботи [2].

Наступним етапом - є планування та початкові етапи допомоги. При плануванні допомоги внутрішньо переміщеним особам слід враховувати, що їх потреби зумовлені пережитими втратами, зміною соціального статусу, місця проживання, звичного стилю життя, тобто є комплексними. Водночас доцільно планувати роботу поетапно, починаючи із задоволення першочергових (базових) потреб, враховуючи готовність сім'ї до співпраці зі спеціалістами та роботи над собою. Слід враховувати, що людина, яка пережила стрес, може потребувати більше часу на прийняття певних складних обставин свого життя і відповідно

працювати на їх подолання. Тому важливо виділити достатньо часу як для планування заходів, так і для їх реалізації.

На початкових етапах роботи людина може звертатися до соціального працівника із запитом для задоволення базових потреб, для спілкування з людьми, які також пережили ці події і є переселенцями, для відвідування заходів з організації дозвілля батьків і дітей, для отримання психологічної підтримки [2].

Фахівцю важливо на цих етапах формувати довірливі стосунки, надавати інформацію щодо можливостей і видів допомоги. Також необхідно розділити з людиною, яка отримує допомогу, відповідальність за вирішення проблем, мотивувати її до участі у комплексній роботі з подолання складних життєвих обставин (якщо така робота потрібна). Якщо фахівець перебирає на себе відповідальність, то це може зменшувати ресурси людини і формувати в неї пасивне або споживацьке ставлення. Важливо ставитися до людини як до особистості, яка наділена власними ресурсами, має власний досвід і погляди і здатна вирішити більшість проблемних питань.

Безпосередня реалізація плану соціального супроводу - є наступним етапом роботи з сім'ями вимушених переселенців. Це найтриваліший етап. На даному етапі безпосередньо надаються психологічні, соціально-педагогічні, юридичні та інші види послуг та допомоги. Тут особа прагне задовольнити не лише базові потреби. Тому ця робота більш ґрунтовна. Як і на попередньому етапі, фахівцю необхідно розділити з людиною, яка отримує допомогу, відповідальність за вирішення проблем, подолання тих складних життєвих обставин, які склалися.

Важливо пам'ятати, що внутрішньо переміщені особи – люди, які потрапили в інше, незнайоме місто. Особливо якщо переїхали з невеликих міст і селищ до великих міст, то новий, незвичний ритм і темп життя виступають додатковими факторами стресу [3].

У процесі реалізації плану соціального супроводу важливо, щоб клієнт чітко усвідомлював послідовність власних дій та знав спеціаліста (прізвище та ім'я, контакти), котрий зможе допомогти в конкретному питанні, якщо раптом щось піде не так.

Ще одним етапом є оцінка ефективності виконання плану соціального супроводу. Важливо проводити не лише загальну оцінку після закінчення роботи з клієнтом, а обговорювати та оцінювати разом з клієнтом проміжні результати (що вдалося, що не вдалося, чому?). Така система дозволить:

- по-перше, разом з клієнтом визнавати його успіхи. Надалі цей позитивний досвід можна використовувати як ресурс клієнта;
- по-друге, оперативно реагувати на те, що не виходить, одразу з'ясовувати причини та намагатися їх усунути. Таким чином, час не буде втрачено.
- по-третє, допоможе оперативніше враховувати обставини в житті особи, які можуть змінюватися в процесі роботи, та коригувати перелік потреб клієнта.

Також такі зустрічі раз на два-три тижні допоможуть не втрачати зв'язок із клієнтом та формувати і підтримувати довірливі стосунки.

Після закінчення роботи з клієнтом важливо провести фінальну зустріч і підвести підсумки: проаналізувати позитивні сторони та зміни, що відбулися, які проблеми ще існують, чи й надалі потрібна допомога і, якщо потрібна, то яка [5].

Фахівець із соціально-педагогічної роботи із сім'ями вимушених переселенців у своїй діяльності повинен:

- знати потреби сімей і осіб, які проживають у них;
- вміти складати план дій, не випускаючи з уваги жодної проблеми сім'ї;
- залучати різні організації та служби, які здатні допомогти сім'ї (соціальні, правоохоронні, юридичні, охорони здоров'я, освіти, а також місцеві адміністрації та громадські організації, об'єднання, асоціації).

Для даної категорії передбачено допомоги й на державному рівні. Міністерство соціальної політики, як представник держави, призначило щомісячну адресну допомогу у вигляді виплат. Проте, соціальна підтримка сімей не може бути зведена тільки до матеріальної, економічної допомоги (грошової або натуральної) сім'ям даної категорії або окремим їхнім членам. Тим часом тенденція до такої уваги цілком чітко проглядається, що виражається навіть термінологічно, коли говорять не про соціальну підтримку, а про соціальний захист, зводячи останню до грошових виплат і надання сім'ям різного роду пільг матеріального характеру.

Соціальна підтримка сімей включає в себе і сприяння в реалізації інших можливих потреб сімей, у вирішенні будь-яких проблем та кризових ситуацій будь-якої природи, а не тільки економічних, саме тому соціальна підтримка сімей повинна реалізовуватися у програмах, які мають відповідну спрямованість. Крім того, програми соціальної підтримки повинні враховувати специфічні потреби деяких спеціальних груп сімей. Соціальна підтримка сімей реалізується через економічні, медичні, психологічні, освітні та інші програми, а також через програми, орієнтовані на сім'ї зі специфічними потребами [5].

Однак, уряд нашої держави веде активну інформаційну роботу щодо запитів сімей внутрішніх переселенців. На національному рівні – на сайтах Кабінету Міністрів України, Міністерства соціальної політики України та інших – активно поширюється інформація, куди внутрішньо переміщені особи можуть звернутися з тих чи інших питань (відновлення документів, оформлення грошової допомоги, переоформлення пенсії тощо). Проте це звичайні послуги інформування, і вони є далекими як від моделей кризового втручання, так і довгострокових інтервенцій, що сформувались у практиці міжнародної соціальної роботи. У державних соціальних службах обмаль спеціалістів, які мають належний рівень підготовки із сучасної соціальної роботи, володіють певними техніками, необхідними для здійснення ефективного втручання у кризову ситуацію, мають навички роботи у надзвичайних ситуаціях [3].

Отже, ми дійшли висновку, що сьогодні сім'ям даної категорії потрібна соціальна допомога й захист держави. Причому допомога не разова, а постійна, гарантована, адресна. Потрібна продумана, зважена соціальна програма роботи із сім'єю в кожній області України, яка враховуватиме її соціально-економічні можливості.

Перспективи подальшої роботи ми вбачаємо в тому, що питання соціально-правової підтримки сімей вимушених переселенців залишається відкритим, це зумовлює необхідність розробки конструктивного підходу до його розв'язання.

**Використана література:**

1. Буроменський М. В. Міжнародний захист прав людини та права біженців. Навчальний посібник. - К.: Академія, 2002. - 412 с.
2. Вехда А. А. Правовий статус біженців в Україні: проблеми теорії і практики / Юридичний журнал. - 2006. - №11. - С. 9-12.
3. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.
4. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту : навчально-методичний посібник. – К. : Агентство "Україна". – 2015. – 176 с.
5. Технології соціально-педагогічної роботи з сім'ями : навчально-методичний посібник / А.Й. Капська, І.В. Пеша, О.Ю. Міхеєва, М.Г. Соляник. - К. : Видавничий дім "Слово", 2015. - 325 с.

**МИХЕЕВА ОКСАНА ЮРЬЕВНА.** Особенности социально-правовой поддержки семей вынужденных переселенцев.

В статье охарактеризованы направления социальной поддержки семей вынужденных переселенцев. Определены особенности социально-педагогической поддержки таких семей. Проанализированы виды технологий социально педагогической работы с семьями вынужденных переселенцев, которые может применять в своей деятельности социальный работник. Выяснено стратегии вмешательства и описано их виды. Определены и подробно описаны этапы работы социального работника с семьями вынужденных переселенцев. Охарактеризованы виды социальной помощи и социальной поддержки данной категории семей. Указано функции социальных работников, работающих с семьями внутренних переселенцев.

Ключевые слова: внутренние переселенцы, аутрич-работа, социальная помощь, социальная поддержка, технологии социальной работы, направления социальной поддержки семей внутренних переселенцев.

**MIKHEIEVA OKSANA.** Social-legal support of families of disabled residents.

The article describes the directions of social support for forced displaced families. The features of social-pedagogical support of such families are determined. The types of technologies of social pedagogical work that can be used by a social worker with families of internally displaced persons are analyzed. Intervention strategies are described and their types are described. The stages of the work of a social worker with families of internally displaced persons are described and described in detail. Types of social assistance and social support for this category of families are described. The functions of social workers working with families of internally displaced persons are indicated.

*Keywords: internally displaced persons, outreach work, social assistance, social support, technology of social and pedagogical work, directions of social support.*

УДК: 375.5.013.42

Неїжпана Л.С.

## **СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ЗНЗ**

*У статті здійснено характеристику соціально-педагогічного консультування, визначено особливості консультативної діяльності соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі. Обґрунтовано взаємодію як взаємопов'язаний процес обміну впливів між його учасниками та її складові. Представлено результати дослідження по виявленню особливостей взаємодії учасників навчально-виховного процесу. Висвітлено важливість залучення педагогів та батьків до взаємодії в процесі консультативної діяльності соціального педагога. Окреслено зміст соціально-педагогічного консультування учнів, батьків, вчителів, адміністрації. Зосереджено увагу на умовах ефективної взаємодії та соціально-педагогічного консультування, реалізація яких сприятиме створенню виховного середовища.*

*Ключові слова: консультування, соціально-педагогічне консультування, особливості консультативної діяльності соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі, взаємодія, учасники навчально-виховного процесу.*

Реформування освітньої сфери сприяє залученню до роботи у загальноосвітніх навчальних закладах фахівців, які допомагатимуть вирішувати навчально-виховні проблеми, сприятимуть налагодженню стосунків між учнями, батьками та педагогічним колективом школи. Такі фахівці повинні вміти організовувати в навчально-виховному процесі педагогічну взаємодію на суб'єкт-суб'єктній основі. Це дозволить забезпечити конструктивну співпрацю з усіма учасниками освітнього процесу. Реалізувати це завдання доцільно завдяки соціально-педагогічному консультуванню як одному із напрямів роботи соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі.

Аналіз наукової літератури показує, що засадам соціально-педагогічного консультування присвячена низка праць як вітчизняних, так і закордонних учених. Так, О. Борисова, Т. Воленчук, Ю. Клочан, О. Коломієць, Д. Москальова торкаються питань ролі та особливостей консультування в діяльності соціального педагога; Н. Краснова, О. Пожидаєва, С. Харченко, М. Шакурова, З. Шевців, Т. Шишковець, Я. Юрків обґрунтовують поняття соціально-педагогічного консультування, його види, напрями та підходи до консультативної роботи. Щодо тематичних досліджень, які присвячені саме питанню консультативної діяльності